

אגדה היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> ב-ח שבט >> בבא בתרא ז-יג

צדקה בזכות ובחסד

הרקע בגמרא

המשנה עוסקת בכפיית הפרט לשלם על בניית חומה לשם הגנה. הגמרא מבררת אם כופים גם תלמידי חכמים, ובאופן כללי אם חכמים חייבים בתשלומי מיסים למיניהם.

שאלות הכוונה ללימוד עצמי

מה גרם לרבי לשנות את עמדתו? האם באמת שינה את עמדתו?
האם נכון לתת מזון רק לאנשים שראויים לכך? או לכל אדם חוץ מעמי הארצות? ואולי זה נכון רק למצבי פורענות שנגרמים בעוון עמי ארצות?
למסקנה, האם זכויותיו הרוחניות של אדם צריכות להיות שיקול כשדואגים לפרנסתו? האם הן יכולות להיות שיקול? ואולי אסור להן להיות שיקול?

האגדה: בבא בתרא ח א

רבי פתח אוצרות בשני בצרת, ואמר: יִכְנָסוּ בְעָלֵי מִקְרָא, בְעָלֵי מִשְׁנָה, בְעָלֵי תַלְמוּד, [בְעָלֵי הַלְכָה], בְעָלֵי הַגְדוּת, אֲבָל עַמֵּי־הָאָרֶץ אֵל יִכְנָסוּ.

דַּחַק יוֹנְתָן בֶּן עֲמֶרֶם וְנִכְנָס.

אָמַר לוֹ: רַבִּי, פְּרִנְסֵנִי.

אָמַר לוֹ: בְּנִי, קָרִיתָ?

אָמַר לוֹ: לָאוּ.

אָמַר לוֹ: שְׁנִיתָ?

אָמַר לוֹ: לָאוּ.

אָמַר לוֹ: אִם כֵּן בְּמָה אֶפְרָנְסְךָ?

אָמַר לוֹ: פְּרִנְסֵנִי כְּכֶלֶב, פְּרִנְסֵנִי כְּעוֹרֵב.

פְּרִנְסוּ.

לְאַחַר שֵׁיצָא, יְתִיב רַבִּי וְקָא מְצַטְעַר.

אָמַר: אוּי לִי שְׁנַתְתִּי פְתִי לְעַם־הָאָרֶץ.

אָמַר לְפָנָיו רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר רַבִּי: שְׁמָא יוֹנְתָן בֶּן

עֲמֶרֶם תַּלְמִידְךָ הוּא, שְׁאִינוּ רוֹצֵה לְהַנּוֹת בְּכַבּוֹד

תּוֹרָה מִיָּמָיו?

בְּדַקּוֹ אַחֲרָיו.

אָמַר רַבִּי: יִכְנָסוּ הַכֹּל.

רַבִּי לְטַעְמֵיהֶּ, דְאָמַר רַבִּי: אֵין פּוֹרְעָנוֹת בְּאֵה

לְעוֹלָם אֵלָא בְּשִׁבִיל עַמֵּי־הָאָרֶץ.

הגרסה המנוקדת - מתוך אתר "דעת".

כל אחד הוא אולי-תלמיד-חכם *השאלה בסו"א*

הסיפור היה יכול להתרחש רק במציאות שבה גדול הדור היה גם נשיא הקהילה היהודית, ובנוסף בעל אמצעים. רבי יהודה הנשיא נקט במדיניות בלתי שגרתית לטיפול במצב של מצוקה כלכלית, מדיניות שדורשת הסבר בפני עצמה, ועוד יותר מזה נדרש הסבר לביטולה. פעמיים במהלך הסיפור שינה רבי את עמדתו, ובהנחה שמדובר בגדול תורה בעל עקרונות ברורים ומוצקים, צריכה להיות סיבה משמעותית כדי לגרום לשינויים בעמדתו.

כשרבי חילק מזון לנזקקים לו בעת הבצורת, הוא קבע כלל: עמי הארצות אינם רשאים לקבל. בסוף האגדה מוסבר הכלל: רבי טען שעמי הארצות, בעוון ניתוקם מהתורה, הם הגורמים לבצורת. אפשר להבין שהייתה מגמה לאומית בצעד הזה: רבי רצה לחולל תיקון. חלוקת המזון הייתה בעיניו טיפול נקודתי בסימפטומים של הבעיה, והוא רצה לעקור אותה מהשורש. כדי לתקן את מצבם של עמי הארצות, היה צורך לדאוג שהם יחשו רעב.

כשבא יונתן בן עמרם ומבקש פרנסה אף שאינו עומד בקריטריונים של רבי, שואל אותו רבי: "במה אפרנסך?" שאלה זו מציגה את תפיסתו: בשביל לקבל מזון צריך זכות. ניסוח השאלה אינו נשמע חריג בעולם הכלכלה והמסחר, הרי כל מי שרוצה לקנות אוכל או כל דבר אחר צריך לשלם; נראה שגם אצל רבי צריך "לשלם", להיות ראוי לקבל מזון, הוא אינו ניתן למי שאין בו כלום. תשובתו של יונתן בן עמרם היא שאכן אין לו כלום. ככלב וכעורב.

במפתיע, התשובה מתקבלת בקלות. נראה היה **הרף נשאר גבוה, אך כל הרף עלתה למדרגה הזו. כל אדם נידון מספק כתלמיד חכם** שרבי מקפיד על הכלל שקבעו מתברר שמשפט קצר אחד יכול לשנות את דעתו. אלא שלמעשה, חשוב להבחין שדעת רבי לא השתנתה כלל. רבי

נותן היתר נקודתי לאדם שעומד לפניו, ולא פותח את האוצרות לכולם. ייתכן שנתעוררו רחמיו כלפי האדם העומד מולו, וייתכן גם שטיעונו של יונתן היה צודק – אך תקף רק לגביו אישית. כשהוא אומר מה אין בו, ממילא מתברר מה יש בו: ענווה גדולה. הוא מודה בפה מלא שלא מגיע לו לקבל, ואולי יכולת ההודאה הזו היא שמעניקה לו את הזכות לקבל, כך שלשאלת "במה אפרנסך" יש מענה. העיקר הוא שהפרנסה תהיה בזכות – רצוי שהזכות תהיה לימוד תורה וקיום מצוות, אך גם מידת ענווה וביטול באה בחשבון.

אף שההיתר היה חד פעמי, רבי אינו שבע רצון ממנו. מצפונו מייסר אותו על שבשורה התחתונה, הוא נתן מהמזון שבידו לעם הארץ. בשלב זה נכנס לתמונה בנו, רבי שמעון ברבי, ומעלה את האפשרות (אולי מתוך ידיעה?) שלא מדובר בעם הארץ אלא בתלמיד חכם שמסרב להזדהות. הטיעון הזה מכריע את הכף, וגורם לרבי לפתוח את כל האוצרות. מה גרם לשינוי הגדול?

אפשר אמנם להבין שרבי התחרט ושינה כיוון, אך אפשר בהחלט להבין אחרת: רבי דבק בעמדתו שרק מי שלמד יכול לקבל, השאלה היא איך יודעים מי למד. העובדה שיונתן בן עמרם אינו רוצה ליהנות מכבוד תורה אינה שלילית, ואינה סותרת את המגמה של רבי לחנך את עמי הארצות, אך היא מעידה על בעיה: יש חכמים שאי אפשר לדאוג להם. יש אנשים שירעבו ללחם אך ורק בשל רצונם שלא ליהנות מתורתם. אם זו הבעיה, הרי שפתיחת האוצרות לכולם נועדה לדאוג שכל החכמים יקבלו – הגלויים והנסתרים.

לפי האפשרות שרבי שינה את עמדתו, התבטל הרף הגבוה לקבלת מזון, והיכולת לקבל התרחבה לכלל החברה; לפי האפשרות השנייה הרף נשאר גבוה, אך כל החברה עלתה למדרגה הזו. כל אדם נידון מספק כתלמיד חכם. ואולי זה עומקו של חוסר הנכונות ליהנות מכבוד תורה: הוא אינו נמדד כמו כל שאר הגורמים בעולם הכלכלי. **זכות התורה נעלמת באופייה, נסתרת במהותה, ואי-היכולת לזהות מיהו תלמיד חכם היא רק ביטוי אחד לזה. על כן, מסיק רבי, יש לנתק את נתינת המזון מהתלות בה. לא מפני שכל אחד זכאי לקבל – אלא מפני שכל אחד יכול, לפחות פוטנציאלית, להיות כזה שזכאי לקבל.**

לעיון נוסף

עוד מאגדות השבוע:

מאי דכתיב: וילבש צדקה כשריון? לומר לך, מה שריון זה - כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.
אמר רבי יצחק: כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים - מתברך בי"א ברכות.

(ט ב)

מפרשנות האגדה:

שמואל פאוסט מנתח את אגדתנו וטוען כי רבי שינה את עמדתו, הגיע למסקנה כי אין לתת מזון רק למי שלמד תורה, ודווקא בזה גדולתו - ביכולת לקבל ביקורת ולשנות דעה.

את המאמר ניתן למצוא באתר "דעת", והוא יעלה גם לדף אגדה היום בפייסבוק.